

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
КАТЕДРА СТУДИЈА МЕНАЏМЕНТА
ЉУДСКИХ И СОЦИЈАЛНИХ РЕСУРСА

ВАСПИТАЊЕ У АНТИЧКОЈ АТИНИ

- ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:

Др Жељко Бралић,
ванредни професор

Студент:

Марина Николић, 157/18

Београд, 2022.

Садржај

1. Увод.....	4
2. Античка Атина – историјски развој.....	5
2.1. Критска цивилизација	5
2.1.1. Пад критске цивилизације	6
3. Грчки полиси – развој.....	9
3.1. Политичко уређење полиса	11
3.2. Слабљење грчких полиса	12
4. Спарта и Атина – друштвено и политичко уређење	13
4.1. Уједињење античке Атине.....	15
4.2. Политичко уређење античке Атине	16
4.3. Образовање и васпитање у античкој Атини	18
5. Закључак.....	26
6. Литература.....	27

1. Увод

Историја старе или античке Грчке, за мене је одувек представљала интересовање и занимљивост још за време мог основног и средњег школовања. Њен развој и историјат сам имала прилике да истражујем пишући задату тему овог дипломског рада. Античка Грчка представљала је симбол развоја демократије, културе и цивилизације у Европи. Њен утицај приметан је вековима касније у области науке, политике, филозофије, културе. Значајна књижевна дела, попут Хомера и његовог чувеног дела „Илијада и Одисеја" и данас су обавезна литература у многим школама и универзитетима широм света. Најранија историја античке Грчке везује се за постојање критске културе и цивилизације која се развијала на острвима у Егејском мору. Територија античке Грчке била је подељена на мање градове – државе или полисе. Два најзначајнија и најмоћнија полиса Грчке били су Спарта и Атина. Попут Спарте и Атине, сваки полис је имао свој принцип организације државне и војне управе и друштвене структуре, васпитања и образовања. Како бих представила целокупан развој античке Грчке, најпре ћу говорити о њеном најранијем почетку: микенској цивилизацији и њеном крају, затим о развоју и слабљењу полиса, као и о суштинској теми овог дипломског рада представљену кроз тематику васпитања и образовања.

2. Античка Атина – историјски развој

2.1. Критска цивилизација

Прва цивилизација у Европи развијала се на Криту и на острвима у Егејском мору. Назива се још и минојска цивилизација, по легендарном краљу Миносу. С обзиром на то да се проширила на Пелопонез, са главним центром у Микени, постала је позната и као критско – микенска култура. (Кочић, 2013)

О пореклу Крићана Жељко Бралић наводи да оно „није у потпуности разјашњено, и не може се са сигурношћу тврдити да ли би се они могли сматрати прецима каснијих Грка, мада та претпоставка има све више присталица, посебно захваљујући лингвистичким истраживањима језика којим су говорили (а већ тада и писали!) Крићани.“ (Бралић, 2022, стр. 25)

Британски археолог, др. Артур Еванс, годинама је спроводио археолошка истраживања у Кнососу, за која је добио племићку титулу. На основу пронађене грнчарије и остатака из Месопотамије и Египта, Еванс класификује историју Крита на три доба: рано, средње и касно минонско доба. Појава бакра је означила почетак нове цивилизације и представљала је значајну прекретницу из фазе неолита. Крајем раног минонског доба, Крићани су почели да мешају бакар са калајем, што је означило почетак бронзаног доба. Средње минонско доба обележила је појава најранијих палата. (Дјурант, 1996)

Најпознатија палата налазила се у Кнососу, која је због своје сложености носила назив и Лавиринт. Према легенди, палату је саградио атински неимар Дедал, који је био и њен први заробљеник. Вил Дјурант детаљно описује палату у Кнососу, истичући да су „креатори палате у Кнососу ограничени како у погледу материјала тако и људи. Крит је сиромашан у металима и уопште нема мермера; зато они граде у кречњаку и гипсу и користе дрво за горњи део зида и све стубове изнад нивоа приземља. Камење режу тако оштро да га могу спајати без малтера. Око централног дворишта површине двадесет хиљада квадратних стопа они подижу три или

четири спрата, са пространим каменим степеништима, разбацаном мрежом соба – стражарница, радионица, преса за вино, административних просторија, просторија за служинчад, предворја, соба за пријем, спаваћих соба, купатила, капела, тамница, престоне дворане и дворане двојне секире; додајући у непосредној близини погодности као што су позориште, краљевска вила и гробље. На најнижем спрату они постављају масивне квадратне стубове од камена; на горњим спратовима користе кружне стубове од чемпреса, који се чудно сужавају према доле, да би на глатким округлим капителима држали плафоне или са стране формирали сеновите тремове. У безбедној унутрашњости, уз дивно украшени зид постављају камено седиште, исклесано једноставно, али вешто, које ће ревносни копачи који су га открили назвати Миносовим престолом и на који ће сваки туриста сести, да би за тренутак, једним делићем, био краљ. Ова широко разграната палата је, по свему судећи, чувени лавиринт или светилиште двојне секире, који антички народи приписују Дедалу и који је осуђен да у каснијим временима буде синоним за сваку збрку – соба, речи, или слуха.“ (Джурант, 1996, стр. 30)

Палата као и њене просторије, биле су правоугаоног облика, што је била карактеристика свих грађевинских објеката. У самом центру палате налазило се главно двориште. Зидови палата били су украшени фрескама, са ликом мушкараца или жена, инспираним биљним и животињским мотивима. Поред Кнососа, владари су подизали велелепне грађевине и у Фестосу и Малији.

Касно миноско доба представља почетак класичног и златног доба Крита. Граде се пространије и луксузно украшене палате које истичу богатство и раскош, развијају се књижевност и уметност. (Джурант, 1996)

2.1.1. Пад критске цивилизације

Постоје две верзије догађаја које су научници и истраживачи сматрали пресудним фактором за слабљењем, па и самим крајем критске цивилизације. Према првој верзији, Крићани су настанили подручје у близини острва Тера, које данас носи

назив Санторини које је било удаљено 70 km од Крита. Острво је хиљадама година било познато као активни вулкан, међутим услед недостатка вулканских ерупција, становништво је населило област и основало градове. У међувремену, велика количина магме се таложила дубоко испод острва, изазивајући велики притисак који је проузроковао низ земљотреса који су разорили градове. Истраживачи су дуго година веровали да су ове две природне непогоде биле главни кривац за нестанак критске цивилизације. Међутим, докази су указивали на чињеницу да се вулканска ерупција десила 180 година пре него што су Крићани нестали. Закључак истраживача је да су вулканска ерупција и бројни земљотреси имали удела у слабљењу критске цивилизације, али да нису били пресудан фактор у њеном нестајању. Цунами који је погодио Крит и који је био изазван ерупцијом, уништио је многе критске бродове и луке, као и усеве дуж обала Крита. То је довело до слабљења поморске трговине и привреде. Сви ови догађаји учинили су Крит погодном метом за непријатељске нападе. (Dreier, 2006)

Друга верзија догађаја, говори о „дорској инвазији“ која је у великој мери заснована на причама и легендама дорских староседеоца. Порекло Доријанаца потиче од митског хероја Херкула, чији су синови били протерани са Пелепонеза након његове смрти. У годинама након Тројанског рата, Херкулови потомци се одлучују на поход како би повратили право на своју некадашњу домовину. Теорија о „дорској инвазији“ била је веома популарна међу старим Грцима, јер је давала објашњења за доминантно присуство дорских говорника на подручју Пелепонеза. Међутим, пронађени бројни материјали докази (попут грнчарије коју су називали („варварске посуде“) који су служили као доказ њиховог присуства након слома критске цивилизације, заправо су постојали и док је сама цивилизација постојала. Упркос постојању теорија које говоре о разлозима за слабљење критске цивилизације, истраживачи данас дају објашњење да је критска цивилизација доживела крах усред слома целокупног привредног и државног система. Систем је нагло ослабио након низа последица изазваних неравнотежом између његових

подсистема, тачније различитих сфера привреде: занатства, трговине, металургије, пољопривреде. Пирати су ометали поморску трговину у Егејском мору, што је за последицу имало прекидање у снабдевању бакром и калајем за производњу бронзе. Самим тим, није се смањила само размена добара, већ је било отежано и одржавање друштвених контаката и размена идеја међу народима. Природне непогоде које су захватиле ово подручје и које су утицале негативно на земљиште, као и слабљење поморске трговине, довело је до недостатка хране и кључних животних ресурса. У таквој ситуацији развило се незадовољство међу људима, побуне народа или робова које су довеле до убрзаног колапса критске цивилизације. (Pomeroy i sar., 2004)

3. Грчки полиси – развој

Почетком једанаестог века п.н.е, грчки свет је пролазио кроз период спорог развоја и опоравка, па је овај период грчке историје познат и као мрачно доба. Мрачно доба Грчке, представља период од краја микенске цивилизације и трајао је до осмог века п.н.е, када наступа нов период у грчкој историји у коме се развио нов тип друштвене и политичке организације. Промене које су захватиле грчки свет у осмом веку п.н.е, прошириле су се и у осталим деловима Грчке у седмом и шестом веку п.н.е. Као одговор на раст популације, Грци оснивају колоније ширећи се до обала Средоземног и Црног мора. Трговина, потпомогнута колонизацијом, проширила је грчку робу изван граница које су биле познате трговцима из бронзаног доба. Овај период развоја и нових промена које су наступиле, у грчкој историји је познат као архајски период, кога карактеришу и нови облици књижевног, уметничког и интелектуалног изражавања. Међутим, имао је и своју тамну страну. Наиме, ратови међу Грцима били су све чешћи и смртоноснији. Они су настали као последица препирки између лидера око подела власти, где су се сиромашнији грађани борили за економску помоћ и своја грађанска права. Сви ови друштвени и политички преокрети, одвијали су се у оквиру нове политичке и друштвене организације: полиса, или града – државе. (Pomeroy i sar., 2004)

Полис је изворно развио три основна значења: 1) град; 2) град и његово окружење (варошица); 3) политичка заједница (држава). Полис је и као град и као држава, био веома мале величине. У значењу државе, полис се односио на политичку заједницу која је често имала неколико стотина пунолетних грађана мушког пола, па је њена величина била знатно мања од било које модерне државе, док је полис у значењу града, представљао подручје које је насељавала популација мања од хиљаду људи, па је самим тим био мањи од било ког модерног града. Град и политичка заједница

су најчешћи синоними који су коришћени уместо древног израза полис, па се тако у историјским списима може видети и назив „град – држава“. (Hansen, 1993)

Градови – државе су древне политичке формације које носе порекло још од раног бронзаног доба у Месопотамији. Дефинисани су као географско подручје које се састоји од централног града и суседних територија, које заједно образују самоуправну политичку јединицу. Главни градови који су постали полиси, били су главни центри својих региона током критског периода и постојали су током мрачног периода. У свим полисима, главни град је представљао централну тачку државе. Сви становници полиса, чак и они који су живели изван престонице, носили су назив политаи (припадници полиса) и сматрани су једнаким члановима полиса без обзира на њихов живот изван престонице. С обзиром да су полиси били малих површина, који су у саставу имали обично главни град и и околна села, постојала је тенденција за политичким и територијалним уједињењем. Процес уједињења демоса називао се синокизам. Синокизам је у већини регија био добровољан и миран процес, међутим у неким регијама коришћене су насилне методе интеграције више полиса у једну политичку формацију. То је био случај са селом Амикла, које је против воље припојено спартанском полису. У неким регијама, као што је то био случај са Аргосом, синокизам је остао недовршен процес. Неколико мањих градова - држава наставило је да постоји независно од регије Аргос, чак су нека села задржала локалну аутономију. Међутим, у неким деловима Пелопонеза и централним и северним деловима Грчке, становништво није живело у полисима већ су били опредељени за другачији облик политичког организовања који се називао етнос. Састав етноса је чинио народ (демос) и његова територија, али без главног полиса, централне владе или формалне политичке уније. Иако су били независни и аутономни, имали су развијен осећај заједничког идентитета који се одражавао кроз верски култ, као и развијене институције за доношење кључних одлука када је то било неопходно (нпр. у случају напада). Ипак, уједињење полиса

није могло настати без одобрења локалних базилеуса или вођа округа, градова, села. (Pomeroy i sar., 2004)

3.1. Политичко уређење полиса

Када је у питању политичко уређење раних полиса, оно је имало следеће карактеристике: 1) функција врховних базилеуса била је у значајној мери смањена, 2) руководеће функције врховних базилеуса су биле подељене између појединих представника аристократије, 3) смањено се значај скупштине народа, а повећао се значај већа аристократских старешина. Иако је била у значајној мери смањена, функција базилеуса није била потпуно укинута. У Спарти се најдуже задржао овај систем власти, са два наследна и апсолутна краља који су владали као један владар. Њихова владавина је била контролисана од стране пет ефора, који су бирани једном годишње и који су имали две функције: 1) заричали су се на верност спартанским краљевима и давању подршке њиховој владавини, 2) надзор над законитом владавином краља. У већини полиса, титулу базилеуса носили су врховни званичници који су чинили руководство полиса. Аристократске породице деле сфере власти међу собом, стварајући одборе. Касније Грци овај облик владавине у коме је моћ и власт у рукама богате неколицине, називају олигархија. За разлику од претходног система власти, у новом систему државне функције и власт нису били наследни и њихов мандат је био ограничен на годину дана. Након истека мандата, исти државник би могао да добије мандат након неколико година. На овај начин се проверавала њихова моћ, а државна служба се делила међу свим припадницима аристократије. Ипак, прави центар моћи био је у рукама већа старешина. Чланови већа бирани су из редова магистрата након завршетка њиховог мандата. За разлику од магистрата који су имали ограничене мандате, чланови већа старешина су имали доживотни мандат. Повећањем моћи и утицаја већа старешина, смањивао се утицај обичног народа на доношење одлука.

Сиромашни грађани су били искључени из чланства у скупштини због наметања имовинских квалификација. Ограничени су скупштински састнаци, као и слобода дискусије о одређеним питањима. Сваки полис је развио свој систем власти према сопственим потребама. Већи полиси су захтевали сложенију организацију и више службеника, за разлику од мањих полиса. (Pomeroy i sar., 2004)

3.2. Слабљење грчких полиса

Као што сам и напоменула у овом поглављу, независни грчки полиси су доживели свој процват за време класичног и архајског периода. Већина полиса задржала је своју аутономију пре Персијских ратова, почетком петог века п.н.е. Међутим, када је концепт аутономије постао кључни фактор у међудржавним односима, тачније од средине петог века п.н.е., четранест и више полиса изгубило је своју независност. У другој половини петог века п.н.е., већини полиса је била одузета аутономија јер су постали део Делског или Пелопонеског савеза, док су преостали полиси у касном петом и четвртом веку п.н.е., променили свој статус из независних држава у конститутивне државе конфедерације која је обухватала све полисе унутар региона. Међутим, у другој половини четвртог века п.н.е, превласт над грчким полисима преузели су Македонци. Кључна прекретница била је битка код Херонеје, која се одиграла 338. год. п.н.е и која је означила коначну победу тадашњег краља Филипа над независним градовима – државама. Не постоји историјска карта из тог периода која би показала који су полиси из тог периода остали аутономни, а који су пали под доминацију једног од хегемонистичких градова или краља Персије или који су постали део конфедерације. Када је Македонија постала велика сила за време владавине краља Филипа II, независни градови – државе више нису били типичан облик полиса. То су били хегемонистички полиси као што су Атина, Спарта или Теба. (Hansen, 1993)

4. Спарта и Атина - друштвено и политичко уређење

Спарта и Атина представљала су два најзначајнија и најмоћнија полиса античке Грчке, која су се разликовала по свом друштвеном и политичком уређењу. Атина се за разлику од Спарте сматрала значајним културним и економским центром, местом порекла и развоја западне архитектуре и цивилизације. Модерна цивилизација Атине дугује велику захвалност, јер се управо она сматра местом рођења демократије. Политичко уређење Атине се знатно разликовало од политичког уређења Спарте, чијом су владом доминирали ратници. Спарта је представљала ратничку државу са непобедивим војницима који су поседовали изражени борбени дух. Налазила се у плодној равници Лаконије, на полуострву Пелопонез у јужној Грчкој. Спарта је била полис знатно мање величине у односу на Атину и њен урбани центар су чиниле групе од четири села. За разлику од Атине која се развијала у културном и архитектонском смислу, становници Спарте нису поседовали афинитете ка култури и грађењу. Историчар Тукидид у својим списима наводи да Спарта не поседује раскошне храмове и да се не изграђује довољно, већ да по својој структури и саставу подсећа на групу села, попут најранијих градова у Грчкој. Његове речи испоставиле су се истинитим, јер су истраживачи пронашли мали број рушевина и остатака Спарте, за разлику од бројних рушевина пронађених на тлу Атине, Олимпије или Делфија. Борбена природа Спартанаца била је изражена у чињеници да су покорили већину својих суседа на Пелопонеском острву и покороном становништву дали статус робова или хелота. Хелоти су чинили већинску популацију Спарте и водили су порекло из слободних и независних суседних држава, које су изгубиле битку у борби са Спартом. Хелоти су постали робови целокупне државе, где су у појединим областима као што су

Лаконија и Месенија, имали статус кметова сељака, где су обрађивали земљу у корист својих господара земљопоседника. Честе побуне хелота који су били незадовољни својим статусом, приморали су Спартанце да реорганизују своју дрштвену структуру како би смањили њихову популацију. (Brand, 2010)

Оно што сам истакла још на почетку поглавља, јесте разлика у политичком уређењу Спарте и Атине. Међутим, није се политичко уређење Спарте разликовало само од политичког уређења Атине, они се знатно разликовало од политичког уређења и осталих полиса. Њихова специфичност била су два краља која су управљала Спартом и која су потицала из различитих краљевских породица. За време ратног стања, један од краљева је остајао у Спарти, а други је водио војску у рат. Док су код куће краљева овлашћења била знатно ограничена, у рату је краљ имао овлашћења да нареди убиство сваког непослушног или уплашеног војника. Као и у осталим полисима, постојала је скупштина коју су чинили сви мушки пунолетни грађани, али су њене функције и утицај биле ограничене. Права власт је заправо била у рукама герузије, коју су чинили мушкарци из аристократских породица старији од 60 година и који су постајали доживотни чланови у герузији. По својој функцији и саставу, герузија је највише сличности имала са римским сенатом. Представљала је елитну скупштину у којој су носиоци моћи и власти били богати и конзервативнији припадници друштва. Без сагласности и одобрења припадника герузије, ниједан закон или питање није могло бити изгласано. Поред герузије, пет ефора је имало значајан утцај у политичком животу Спарте. Заједно са два краља, чинили су извршну власт Спарте. Ефори су бирани на годину дана од стране скупштине и њихове дужности су биле везане за судске послове, војну организацију и међудржавне послове. Такође, сазивали су седнице герузије и скупштине и успостављали дневни ред. Добити статус ефора, за многе грађане који нису потицали из аристократских породица, био је једини пут до политичке моћи. Сиромашнији ефори повињивали су се

богатим припадницима герузије и испуњавали њихове захтеве, па су сходно томе, били изложени малтретирању и подмићивању од стране богатих аристократа. Из приложеног можемо закључити да су били значајна полуга у контроли моћи и власти спартанских краљева, па да су чак и постајали политички доминантнији над слабијим краљевима. (Brand, 2010)

4.1. Уједињење античке Атине

Од најранијег доба писане историје, историја Атике се везивала за историју Атине, па су тако и њени становници одувек сматрани Атињанима. Након што су Атику населиле независне државе, на Атини је био задатак да уједини целу област Атике. Уједињење није представљало лак задатак, имајући у виду чињеницу да се Беотија на северу развила у државу са неколико независних градова и да је Теба стекла највише моћи. Међутим, неколико независних држава које су претходно населиле Атику, одрекле су се своје аутономије у корист Атине и заједно са њом формирале државу. Уједињење се још називало и синојкизам и прослављало се сваке године у Атини. И Тукидид је био свестан значаја синојкизма, па тако наводи да „ у доба Кекропа и првих краљева становници Атике су живели све до Тезејевог времена у малим одвојеним насељима са својим пританејима и магистратима и само би, када су били у недоумици, долазили краљу у Атину по савет. У свим осталим приликама водили су сами своју политику и сами су одлучивали; нека од ових насеља чак су и повела рат против Атине, као Елусињани под вођством Еумолпа против Ерехтеја. Затим, када је Тезеј постао краљ, пошто је био колико моћан толико и мудар, знао је како да уреди ту област; пошто је укинуо већа и управе осталих градова у корист садашње државе, све их је концентрисао у једну већницу и у један пританеј . Они су наставили да живе на својој земљи, али Тезеј их је натерао да се навикну на Атину као на своје средиште; захваљујући уједињењу, Тезеј је својим наследницима предао у наслеђе велики град...Некада давно садашњи

Акропољ био је град са облашћу јужно од Акропоља".¹ Ови наводи нас упућују на закључак да је Атина постала јединствена држава од групе мањих независних држава, као и да је процес стварања јединствене државе захтевао одређени временски период. Тек по наступању кризног периода у другој половини осмог века п.н.е., мање државе су разматрале могућност остваривања ближег контакта са Атином. Изузетак је била Елеусина, која је дуго задржала своју независност и која је представљала значајан религијски центар. (Бјури, 2008)

4.2. *Политичко уређење античке Атине*

О политичком уређењу Атине било је речи на почетку поглавља, где сам истакла да је сматрана местом рођења демократије. Атински полис се током свог златног доба развијао на културном и политичком пољу, постајући дом филозофа, драмских писаца, уметника и демократије. Њен процват и развој Перикле је називао „школом Грчке“, где је постала доминантан полис у грчком свету и прва светска империјална демократија. Упркос њеном просперитету, Атина је била суочена са друштвеним немирима који су претходили развоју демократије. Наиме, за време архајског периода моћ и богатство су биле у рукама аристократа, богатих пољопривредника. Они су преузели монопол над обрадивим поседима, што је значило да су мањи фармери морали да се задужују и директно зависе од њих. Да би отплатили дугове, мањи фармери су продавали своју земљу, па чак себе и своје породице у ропство. Док је борба између аристократа за моћ и утицај бивала све интензивнија, припадници средње и сиромашније класе су захтевали одређена политичка и економска права. Тако су Атину захватили друштвени немири, који су постали озбиљни толико да уздрмају политички систем у целости, у ком су главну реч имале аристократе. Резултат друштвених немира било је рабање демократије, које је приморало

¹ Тукидид II 15. 1 – 3.

аристократе да изврше промене у целокупном систему. Ипак, да би задржали одређени степен контроле, аристократе бирају човека из својих редова, који би реформисао целокупан политички и економски систем. Тај човек се звао Солон. Солон је увео бројне промене које су значајно утицале на живот најугроженијих класа и ограничио у знатној мери доминацију аристократа. Неке од реформи су подразумевале укидање дужничког ропства, откупио је слободе многих дужничких робова продатих у иностранству и учинио незаконитим да сиромашни фармери нуде себе или своју земљу као залог за кредите. Извршио је значајне промене у друштвеној структури, тако што је поделио друштво према богатству и омогућио је богатим али неаристократским Атињанима да се кандидују за јавне функције. Покушао је да изврши одређене реформе у привреди, промовишући извоз масиновог уља и продају грнчарије, које би платиле увоз житарица, које су биле неопходне за прехрану многобројног становништва. Значај Солонових реформи у решавању друштвених и политичких проблема је велики, али није искоренио све проблеме. Друштво у Атини се поделило на три непријатељска табора. Прву групу су чинили „људи из равнице“ – аристократски фармери; друга групу су чинили трговци и сиромашнији рибари или познати још као „људи са обале“, а трећу групу су чинили „људи са брда“, сиромашнији грађани без земље или мали фармери који су обрађивали земљиште које аристократе нису желеле. Нетрпељивост између ове три друштвене групе, ометала је политички и друштвени развој Атине, смањујући аристократску моћ и утицај. Након што је Пизистрат неколико пута освојио политички систем и то против интереса аристократа, они поново посежу за човеком који би извршио трајније реформе од Солонових. Тај човек био је Клистен, који је попут Солона, долазио из аристократских редова. Клистен добија мандат да изврши реформе друштвене и политичке структуре. По добијању мандата, он брзо уочава слабости друштва у виду три подељене групе, које су ометале ширу сарадњу атинског друштва. Он је настојао да разбије

те фракције, стварајући вештачки систем „племена“ у који су били подељени сви атински грађани. Постојало је укупно десет племена, који су се налазили на различитим местима у Атини и на Атичком полуострву. Свако племе је имало своје представнике из претходних група – људе из равница, обала и брда. Увођењем новог система, укинуле су се поделе и знатно се ограничила моћ аристократа. Решавањем друштвених проблема, Клистен је увео промене и у политичком систему. Наиме, реорганизовао је Буле или „законодавни савет“, који је постављао законодавни дневни ред. Буле су чинили 500 одборника, по 50 из сваког племена, који су бирани једном годишње. Народну скупштину су чинили сви слободни мушки грађани и њена улога је била да усваја или одбацује законе које предлаже законодавни савет или Буле. У покушају да задрже контролу и моћ, аристократе су хтеле да уведу принцип где сиромашна већина не би могла да надгласа неколицину богатих. Међутим након 507. године п.н.е., уводи се принцип један човек један глас и то је у пракси значило да суштински права већина одлучује о кључним питањима. И поред тога, харизматични аристократски политичари могли су да изврше утицај на јавно мњење. Клистен је свој систем називао изономијом или „једнакошћу пред законом“, који постаје права демократија и означава почетак владавине народа. (Brand, 2010)

4.3. *Образовање и васпитање у античкој Атини*

Атинско образовање се делило на два периода: на старо атинско образовање које је било доминантно до краја Персијских ратова и касније атинско образовање, које се везује за период када је Атина била на врхунцу моћи и свога развоја. За разлику од Спарте, која је имала развијен војни систем државне организације, у Атини такав систем није могао да се одржи. Насупрот Спарти, грађани Атине су акценат стављали на развој демократије, индивидуализам, слободу мишљења

и изражавања, развој културе и уметности, а мање на војне вештине. У раном детињству, свако рођено дете је најпре прегледано на рођењу, где је отац детета доносио одлуку да ли ће оно бити сачувано. Постојале су три обичајне церемоније које су се организовале за прихватање и препознавање детета. Прва церемонија се организовала пет дана након рођења детета где је дадиља носила дете око огњишта а потом и домаћини у поворци. Ова церемонија организована је у циљу стављања детета под вечну бригу породичних богова и обично је била праћена гозбом. Друга церемонија била је организована десетог дана након рођења детета, где је дете именовано отац и званично га признао као своје и посветио се његовом васпитању и образовању. У трећој церемонији су сва деца рођена претходне године била представљена остатку очевог племена и ова манифестација се одржавала на јесењем породичном фестивалу. Чланови племена су гласањем одлучивали да ли је дете законито дете родитеља. Уколико је одобрено, дете се уписивало у регистар и тада је могло да претендује на држављанство и имовину својих родитеља. (Cubberley, 1920)

У срединама у којима школско образовање није било обавезно, постојао је одређени друштвени притисак, који је грађанима наметао неопходност образовања. Васпитање и образовање су у атинском друштву сматране за вредности по себи, које су биле својствене пуноправним, слободним грађанима полиса. Васпитање деце почињало је још у раном детињству, у предшколском узрасту. (Бралић, 2022)

До седме године, васпитање и образовање било је организовано у кући под надзором дадиље и мајке. Већа пажња била је усмерена ка васпитању дечака и изградњи његовог карактера и доброг моралног владања. Како Жељко Бралић истиче да се „циљ васпитања атинских дечака, па и у предшколском добу, одредити као обликовање карактера који обухвата особине и врлине које су у Атини на високој цени – тежи се ка томе да дечак постане самосталан, скроман,

трезвен, искрен пријатељ, племенит, и способан да узме учешћа у свему што је истинито, уравнотежено и лепо у животу. Такође, увек ће се водити рачуна да се дечак развија и у телесном погледу, а не само у умном и моралном. Са остваривањем свих поменутих васпитних задатака почиње се већ доста рано, чим дете постане способно да схвата такве поуке, и оно ће трајати током целог живота." (Бралић, 2022, стр. 63).

Од почетка су поучавани дисциплини и лепом понашању. Након седме године, дечаци и девојчице били су раздвојени по питању свог образовања. Девојчице су остајале у кућама и поучаване су кућним пословима, док су дечаци похађали различите школе како би употпунили своје интелектуално и физичко образовање. Девојчице су за писање и читање биле обучене од стране мајке или дадиље, док су ћерке из добростојећих породица училе и да шију, везе, преду и ткају. Такође, добијале су и одређено образовање из области музике. Држава је дала свим грађанима простор да самостално организују образовање својих синова, или да га изоставе уколико сматрају да тако треба. Уколико се родитељи одлуче да не пруже образовање својим синовима, синови су по закону били ослобођени да издржавају своје очеве у старости. За држављанство било је неопходно основно образовање, које је подразумевало знање у читању, писању, музици и гимнастици. Држава је само надгледала образовање, али га није наметала као обавезно. (Cubberley, 1920)

Са навршених шест или седам година, дечак полази у елементарну школу и тада добија свог педагога. Педагози су били робови који су били присутни у дечаковом свакодневном животу, и у многим приликама су имали улогу дечаковог оца. За дечаке су били узор исправног моралног васпитања и владања, особине које су биле значајне за њихово касније сазревање и васпитање. Представљали су дечакову пратњу сваки пут када би напуштао кућу, били су му пратња до и од школе, носили су му књиге и таблице за писање. По

потреби, помагали су дечаку у савладавању школског градива или су деловали као његови заштитници у случају невоље. Због свих наведених функција које су обављали, велика пажња се посвећивала избору педагога, нарочито у богатим породицама. У сиромашнијим породицама, педагози су били породични робови, превише стари или немоћни за обављање других функција. Значај и улога педагога у атинском друштву била је велика и на то је указала чињеница да је њихово понашање било законски регулисано: закон обезбеђује јавног службеника који ће надзирати учитеље и гимнастичке тренере, и надгледати робове – чуваре школских дечака.

Атињани су изградили свој школски систем прилагођен својим потребама и идејама, који је даље унапређивао државну, друштвену и културну заједницу. Постојале су три врсте школа у којима се обављало образовање и васпитање: школа граматиста, школа китариста и палестра. Прве две школе дечаци су похађали у првом делу дана, док су у каснијем узрасту палестру похађали поподне. Школска година одвијала се током целе године и свих годишњих доба. Радним даном су сматране и субота и недеља, када се настава такође одвијала. Једини предах од школских ативности били су државни празници, фестивали, прославе, такмичења која су трајала и по неколико дана.

Школе граматиста биле су многобројне и распрострањене по свим деловима Атине. Биле су доступне свим грађанима Атине, без обзира на њихов материјални статус. У пратњи педагога, дечак је долазио на наставу усвајајући знања из: читања и писања, књижевности и основа аритметике. Наставе читања и писања одвијале су се индивидуално и за многе дечаке биле су први сусрет са грчким алфабетом. Садржај наставе и учења алфавета укључивао је стално понављање и учење напамет, па сама настава није представљала занимљивост. Отежавајуће околности приликом учења биле су и недостатак: ознака за акценат, знакова интерпункције, размака између речи, малих слова, па је све

писано великим словима. Самим тим учење је захтевало доста времена и личне имагинације да би се одредио смисао одређене реченице. Да би савладали писање, користили су таблице покривене воском на којима су се урезивала слова. Настава је укључивала писање или преписивање диктираног текста од стране учитеља и тај процес би се изнова понављао.

У школи граматиста значајно је било и усвајање књижевног образовања. Дечаци су учили читање, преписивање, тумачење, рецитовање, учење напамет Хомерових епова који су сматрани изворима моралних поука. Поред учења читања и писања и књижевности, у школи граматиста су се учили и бројеви, рачунање на прсте, док се у каснијем периоду користила и рачунаљка. Поједини извори наводе да су деца заједно са учењем слова, учили и просту аритметику, тежине, мере, календар, док други аутори оспоравају ове наводе, или наводе да су дечаке основе аритметике учили учитељи китаристи.

У школама китариста дечаци су усвајали знања из музичког васпитања. Сматрала се естетски и културно усмереном школом, битном за постизање хармонијског развоја личности. После годину или две након почетка похађања школе граматиста, дечаци полазе у школу китариста, која носи име по учитељу китаристи. Китариста спроводи обуку дечака упознавањем и савладавањем свирања музичких инструмената лире и китаре. У настави се користила и фрула, али је за време свирања овог дувачког инструмента лице често било изобличено, што је било у супротности са грчким поимањем телесне лепоте. Китара и лира су биле више цењене јер је ученик морао сам себе да прати приликом рецитовања. Школе китариста имале су предност у односу на школу граматиста у староатинском васпитању, али од хеленског периода њихов значај је опао. Свакако је музика у класичном периоду заузимала значајно место у животу Атињана, јер су се бројни епски комади изводили уз пратњу музике.

Циљ музичког образовања било је да ученик постане музикалан, тј. да достигне хармонијско васпитање и образовање.

Палестра - Грци су још од најранијег доба велику пажњу посвећивали физичкој активности и развоју телесног васпитања. Систем телесног васпитања био је развијен још у седмом веку, када су забележена атлетска такмичења дечака која су сврстана у панхеленске игре. Атински дечаци су свој физички развој започињали у палестрама са навршених дванаест или тринаест година, па све до приближно петнаесте године. Палестре су биле намењене дечацима, док су касније са телесним вежбањем настављали у гимназијама, које су биле намењене младићима или одраслим мушкарцима. Такође, палестре су биле приватне школе, док су гимназије биле јавна вежбаљашта. Палестре су још носиле назив и школе рвања или школе борења, што је и само изворно значење грчке речи палестра – место за рвање, рвалиште.

Обуку дечака спроводили су учитељи који су се називали педотриби. Назив педотриб потиче од речи *país* (дечак) и *tribein* (трљати уљем), јер су се пре сваког тренинга или вежбе, ученици мазали уљем. Друштвени статус и положај педотриба био је знатно већи од оног који су имали граматисти и китаристи. Педотриб је сматран компетентним учитељем који је сваком појединцу одређивао вежбе и који је често уз себе имао штап. Штап је представљао симбол његовог положаја и моћи, а истовремено је представљао средство за кажњавање ученика. У палестри дечаци су се делили у две групе; прву групу су чинили дечаци старости од седам до једанаест година, а другу групу су чинили младићи старости од једанаест до петнаест година. Једино за време прослава ове две групе су имале прилику да се сусретну. Ученици су радили изузетно напорне вежбе, које су биле праћене коришћењем тегова, лопти и остале опреме, како и развили телесну спремност и снагу. Циљ је био развити њихово тело које ће бити спремно за рат, а истовремено прилагођено и цивилном животу.

Гимназије су, као што је и раније у тексту напоменуто, биле намењене старијим младићима и одраслим грађанима и служиле су као јавна вежбалишта. Након навршене петнаесте године, након палестре дечаки настављају свој телесни развој у гимназији. У гимназији су школовање и обуку настављали дечаки чији је материјални статус то дозвољавао, док су се остали посвећивали изучавању заната или других активности. Гимназија је поред вежбалишта, служила и као друштвено састајалиште, где су се грађани радо окупљали и дружили. Образовање и васпитање у гимназији, сматра се периодом прелаза од приватног ка друштвеном васпитању и образовању. О основном образовању одлуку је доносио отац дечака и оно је било обавезно, док бригу над каснијем образовању преузима држава. Гимназија је била смештена на ободу Атине или у њеној околини. Била је препознатљива по божанству, па су се обично градиле и развијале око храмова. У гимназијама су се окупљали слободни грађани, учитељи, софисти, па и сам Сократ. Сматрале су се местом настанка две најзначајније атинске филозофске школе; као и местом где се могло добити различито знање и где су се могле водити расправе на теме од друштвеног и државног значаја.

На челу гимназије налазио се гимназијарх, који се бирао из редова угледних и имућних грађана. Он је био задужен за управљање гимназијом, организацију такмичења и свечаности, као и за поштовање норми и обичаја. С обзиром да је потицао из редова имућнијих грађана, гимназијарх је сносио трошкове финансијског издржавања гимназије. Дужност је могао обављати доживотно, или би могао бити биран неколико година за редом, уколико би био изабран. У Атини су биле познате три велике гимназије: Академија, Ликеј, Киносарг.

Са навршених осамнаест година, младићи су постајали *ефеби*, и добијали су двогодишњу војну обуку у установи која се звала *ефебија*. Ефебија је била једина област васпитања и образовања коју је држава прописивала као обавезном и над

којом је имала потпуну контролу. Основане су око 370. године, али су коначну форму добиле након битке код Херонеје, 338. године. Ефебија је била школа војне обуке, у којој се примењивао спартански начин војне обуке, прилагођен демократском систему Атине.

Како би младић и званично постао ефеб, он је морао проћи кроз неколико провера. Дема је вршила проверу његовог статуса и порекла, као и његов узраст. Ово је истовремено представљало и проверу његовог физичког здравља и моралних карактеристика. Даљу проверу је спроводило Веће или Буле, које је могло поништити одлуку деме. Тек након ових провера, младић и званично законски постаје ефеб. Церемонију добијања новог статуса пратило је и скраћивање косе, као и облачење тамније грађанске одеће. Прва година војне службе представљала је обуку која се спроводила у Атини или њеној околини, и обухватала је активности попут логоровања на отвореном, обуку руковања оружјем, које су за циљ имале навикавање и припремање за војнички живот. Након годину дана службе ефеби преузимају оружје и полажу заклетву ефеба. Друга година војне обуке се спроводила у локалним местима ван Атине, често на граници. Циљ је био упознавање војника са географским карактеристикама своје земље, као и спровођење реда и закона у овим областима. Ефеби су били ослобођени плаћања пореза, па нису могли бити тужени нити су сами могли покретати судске процесе. Њихова исхрана, издржавање и обучавање било је обезбеђено од стране државе. Војну обуку ефеба спроводили су војни службеници софронисти, који су били старији од четрдесет година. Космет је био назив на службеника који је надгледао ефебију и софронисте. Софронисти су именовали ниже службенике који су били задужени за обуку ефеба, као и два учитеља гимнастике, педотриба. (Бралић, 2022)

5. Закључак

Тема овог дипломског рада била је васпитање у античкој Атини. Кроз рад сам настојала да представим развој античке историје од периода критске цивилизације, преко развоја полиса, па све до увода у политички и друштвени живот два најзначајнија полиса античке Грчке – Спарте и Атине. Васпитање и образовање у Атини знатно се разликовало од начина васпитања и образовања у Спарти. Оно је било основни предуслов за потпуни развој грађана и његову интеграцију у друштво, нарочито уколико је претендовао на више политичке положаје. У раду су приказане различите образовне установе које су имале специфичне моделе образовања и васпитања, сходно узрасту ученика. Акцент је био на интелектуалном, моралном и телесном развоју младића, учењу правилне реторике и изражавања, борбених вештина, сналажљивости, борбености. Након успешног школовања, младићи су остајали у војсци или су били интегрисани у политички живот, где су неки могли обављати послове на различитим државним функцијама. Сходно изложеном, можемо закључити да је систем образовања и васпитања деце у Атини био подробно организован и оријентисан ка пуном психо-физичком развоју детета. Његова оријентација ка физичкој активности и култури у каснијем животном добу детета, је одлика коју би у својој пракси могли да примењују и савремени образовни системи.

6. Литература

1. Brand, J. Peter (2010), *Athens and Sparta: Democracy vs. Dictatorship*;
https://my.uopeople.edu/pluginfile.php/57436/mod_book/chapter/38899/HT1421.U1.Athens.Sparta.pdf
2. Cubberley, P. Ellwood (1920), *The history of education*; Stanford university.
3. Dreier, L. David (2006), *Mysteries of the lost civilization*; Level T Leveled Book,
<https://www.lrsd.org/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=8778&dataid=10743&FileName=3Mysteries%20of%20the%20Lost%20Civilization.pdf>
4. Hansen, H. Mogens (1993), *The ancient Greek city-state*; Copenhagen, The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
5. <http://dizajn.akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2016/10/004-Krit.pdf>
10.10.2022.
6. Pomeroy, B. Sarah / Burstein, M. Stanley / Roberts, T. Jennifer / Donlan, Walter (2004), *A brief history of ancient Greece: Politics, Society, and Culture*; New York, Oxford university press.
7. Бјури, Б. Џон / Мигс, Расел (2008), *Историја Грчке до смрти Александра Великог*; Београд, Завод за уџбенике.
8. Бралић, Жељко (2022), *Античка Атина као друштво учења*; Београд, Факултет безбедности, стр. 25., стр. 63.
9. Дјурант, Вил (1996), *Живот Грчке*, Историја грчке цивилизације од почетака и историја Блиског истока од смрти Александра до римског освајања са уводом о праисторијској култури Крита; Београд, Народна књига – Алфа, стр. 30.
10. Кочић М., Драгољуб (2013), *Историја за први разред средњих стручних школа*; Београд, Завод за уџбенике.

